

Ismertetés a váradi szabó céh 1614. évi szabályzatáról

Ezen írás valójában a szatmári szabó céhről írtak folytatása, mintegy ellenpontozása. Célja nem az, hogy az abban leírtakat megismételje, hanem az attól eltérő, Várad városára jellemző elemek bemutatása. Így nem írunk a magyarországi céhek kialakulásának okairól, azok céljáról, történetéről és szerepéről – olvasóink ezeket megtalálják a korábban kelt írásunkban. Így például a céhek felépítését, a céhmesterek megválasztását, az ő szerepüket, az adott városban elfoglalt helyüket, a három évre felfogadott inasok köteleességeit és jogait mind elhagyjuk. Csupán a különbségekre irányítjuk rá a figyelmet.

A váradi céhekről, így magáról a szabókéről is már többen írtak, idézték a szabályzatuk egyes paragrafusait, elemeit, de az általunk ismert tanulmányok mind más-más szempontból közelítették meg ezt a több mint négyszáz éves dokumentumot. Elsőként röviden azokat a jellemző elemeket foglaljuk össze, amelyeket Komáromi András 1901-ben az akkori átírásban és helyesírással tett közzé, és lényegesek a később leírtak szempontjából.

Az első, hogy a 32 pontban (artikulus) közölt szabályzat sokkal terjedelmesebb és részletesebb más városok céheinek szabályrendszerénél, nyom-

tatásban a bevezető és befejező latin résszel mintegy tíz oldal. Szerkesztése tagolt, áttekinthető. Az egyes paragrafusokat nem számozták meg, úgy kezdődik, hogy először, másodsor, majd a következőben mindig úgy indulnak, hogy „Továbbá...”. A nyelvezete sokkal újabb, ez érthető, hisz kilencven évvel későbbi keletkezésű, mint a korábban elemzett szatmári. Mindennek ellenére lejegyzője az akkor megszokott archaikus, jogi szempontból elfogadott, hivatalos formát igyekezett követni. Azaz a szöveg keletkezésének időpontjában is már elavultnak számíthatott. Ezekre a régies nyelvi jelenségekre példa a sok szenvedő iger szerkezet és az igék feltételes módú ragozásában a plusz toldalékolás (kontárkodnájék, találhatnájék, társalkodnájék).

A legfontosabb két feltűnő ellentét más céhek és városok szabályzatához képest a következőkben tűnik ki: sokkal szigorúbb olyan területeken, mint a mesterek és inasaik, valamint a mesterek egymáshoz való viszonya, az erkölcsi életük megítélése, az iszákoság, a szerencsejátékok üzése stb. Mindezeket komoly pénzüsszeggel büntették, vagy az illetőt kizárhatták a céhből. Engedékenyebbek viszont más területeken, így: a másod-harmadéves legények este, munka idő után pén-

zért dolgozhattak, saját szükségletükre meghatározott időpontokban ruhát varrhattak, egyéb, nem mesterséghez kötött tevékenységért pénzt kaphattak, nem kötötték valláshoz sem az inasok, sem a mesterek tevékenységét. Mindezeket az alábbiakban részletezzük.

A váradi szabók céhszabályzata hazánkban nem eredeti, azaz elsőként megfogalmazott okirat. Minderre utalnak is a bevezető, latin nyelven megfogalmazott részben, ahol leírják az előzményeket. Az első mintát Budáról vették át. Még Mátyás király idejében itt alakult meg a legtöbb céh, a szabóké is, az 1489-ben elfogadott rendszabálylyal. Valójában az egész országban ez volt az úgynevezett etalon, ezt vették át kisebb-nagyobb módosításokkal és a helyi adatokkal kiegészítve (városnév, a bíró/főbíró és a céhmesterek neve

Egy szabócéhes behívótábla, 1820
(Forrás: Mátra Múzeum, Gyöngyös)

stb.) azon városaink, ahol megalapították az egyesületeket. A második okirat szintén Budán kelt 1516-ban, feltehetően újabb elemeket tartalmazhatott. A harmadik, 1543-ban írt szabályzatot pedig Gyula városától kapták a váradiak. Érdekes módon nem a közelebb eső nagyvárosoktól, mint Debrecen vagy a már említett Szatmár.

A leírtak után tekintsük át a címben említett szabályzatot!

A szabó céh 1614-ben írásban rögzített rendszabályában szerepel Várad város akkori főbírája, Varsány István és a már feleσκüdütt két céhmester, „Joannes et Laurentius Szabó” a latin bevezetőben. A két mester esetében a Szabó nem biztos, hogy családnevet jelöl, csupán az illető foglalkozását. (Hasonló esettel találkozunk e század elején az ország nyugati részén fekvő Sárvár városka esetében is, ahol a várvonzásában sok szabómester dolgozott (a várúr és családja, a szolganép, a katonaság, a zenészek, a környező falvak lakói). A település leggyakoribb vezetékneve volt a Szabó, megkülönböztetésük egy harmadik névelemmel történt. Ez lehetett a valódi, általában nem magyar eredetű családnevük – Jagodics, Kolonics, Milkovics –, de legtöbbször a származási helyüknek a megjelölése – Csatári, Fúztói, Gothárdi, Medjehidy stb.)

Először egy nem megfogalmazott különbséget emelünk ki. Feltétlenül meg kell említenünk, hogy a váradi szabályzat olyan konkrét vallási elvárásokat nem tartalmaz, mint más, korabeli városoké (kötelező misehallgatás, gyertyagyújtás, szentkép vagy oltár állítása). Többször is említést tesz vallási ünnepekről (karácsony, húsvét, pünkösd), de csak olyan értelemben,

hogy inas a mesterét ezen ünnepek előtt egy hónappal nem hagyhatja el, mivel ezek előtt városi „sokadalom”, azaz vásár szokott lenni. A másik utalás még Szent Egyed nevéhez fűződik (szeptember 1.), aki a magyarországi céhek védőszentje volt. Egyes leírások szerint a szabóknak is ő volt a patrónusa, más városok szabályai azonban Szent Mártont vagy Szent Bonifácot tartották oltalmazójuknak.

E rövid kitérés után rátérünk magának a szabályzatnak azon részeire, amelyek valamelyest vagy teljesen eltértek Váradon a másutt alkalmazott szabályzatoktól. Mindezeket a 32 cikkulus különböző részeiből egy-egy csoportba gyűjtöttük.

Elsőként a leírt szigorításokról szólnunk. Általában elmondhatjuk, hogy bármilyen céh elleni vétség mindig pénzbeli büntetéssel járt (az összegek részletes ismertetésétől eltekintünk, mivel az akkori pénzürtékek a maitól eltérnek), sohasem olvashatunk arról, hogy bizonyos mennyiségű viasszal kellett ezt leróni. Ez vonatkozott minden mesteremberre, aki egy egységnyit fizetett a céh ládájába, a szolgalegények ennek a felét, az inasok pedig a negyedét. Sehol sem találkoztunk olyan esettel, hogy a megválasztott és felesküdtött céhmesterre is vonatkoznának ezek a kikötések. Váradon azonban egy esetben, mégpedig lakodalomkor kétszeres büntetést kellett fizetnie, ha „tiszteességtelenül és mértéktelenül magát hordoznája”. Márpedig lakodalom volt bőven.

Nem teljes eltérés a következő: mint más városokban, itt is kikötés volt, hogy egy új mester egy éven belül köteles volt megnősülni, elkerülendő a „paráznaságot”. Ilyenkor viszont illet

meghívnia a céhmestereken kívül a céh többi tagját, a volt inastársait, talán még a város vezetői közül is többeket – erre a feltételezésünkre nem találunk utalást. Csupán arra, hogy ha nem vesz feleséget, akkor a mesterségétől „megfosztatik”. A két céhmester mindenütt úgymond bírói jogokkal rendelkezett a saját szakterületén, illetve a céhén belül. Az előbb leírt eset (lakodalom) előfordulásakor tehát saját magát kellett elmarasztalnia, megbüntetnie – ebben a mozzanatban találjuk a különbséget.

A céh tagjainak egymást becsülniük kellett „atyafiúi szeretettel”, illetlen, tisztességtelen beszéd, szitkozódás nem volt megengedett. Ugyanígy a mesterek egymást, az apródok és szolgalegények a mestereket nem illethetik, szidhatják. A vásári mives legények (és a besegítő szűrmives legények is) a vásárok előtt nem hagyhatják el az urukat. Ha az esztendejét valamelyikük nem tölti le, „urát elhagyván budosásban esnéjék”, akkor „czéhes helyen sohult mívelni ne engedessék”. Ugyanez vonatkozik arra is, ha lopás, más vétek vagy paráznaság esete állna fönn, a munkát megtagadják az illető inastól.

A mesterekre is nagyon szigorú szabályok vonatkoznak: más házát csak annak a lejárt esztendeje után bérelheti ki; más inasát nem „hitegetheti” el; vévőt a másiktól elcsalni szóval vagy még intéssel (!) sem lehet; a szabómester még csak nem is társaloghat „komplás kufárral” (= kontár), zsibvásárossal, nem készíthet neki ruhát (dolmány, mente, nadrág, süveg, kapca, szablyatársoly szerepel a felsorolásban); lopott holmit, anyagot, ruhafélét nem vásárolhat. Külön cikkelyek foglalkoznak a céhtábla tiszteletével és rendjével, szinte ereklyeként kezelték ezt az összehí-

vásra, temetésre szólító, díszes tárgyat. Például ha ez utóbbira hívták meg a céh tagjait, mulasztás vagy a temetés korábbi otthagynása esetén járt az egyik legszigorúbb büntetés, főként akkor, ha céhtag volt az elhunyt személy.

Több paragrafus foglalkozik a tagok védelmével. Elkülönítik a nemeseknél felfogadott, nem céhtag szabókat, mivel őket az adott nemesember, várkapitány, esetleg maga a fejedelem fizette és tartotta el. Tehát elnézték a váradi nemes uraknak, hogy mestert szegődtethessenek, a maguk szükségére befogadhassanak. Azt azonban határozottan megtiltották, hogy a céhen belül büntetés alatt lévő szabót alkalmazzanak. Ha nemes házából rendeltek valamelyik céhtagnál bárminemű munkát, akkor azt mindig valamelyik családtag (megrendelő), a várban pedig az udvarbíró fizette meg a mesternek.

Teljes tilalom alatt álltak a vidéki, más helyen lakó szabók, hogy kapuk alatt, házaknál varrhassanak vagy portékát áruljanak. Mindez a vásárok idejére is vonatkozott, s a céhmesterek ellenőrizték a betartását. Ezekről, ha kellett, akkor a városi bíró segítségét is kérve elkoboztak mindent. Ebben a témában olvashatunk egy érdekes mondatot, amelyet érdemes részletesebben is bemutatni. Idézzük: „Hasonlóképpen büntetessék az is az ki az Varkochi udvarában lakván az czéhhel nem egyezne és az felyül meg írt módon cselekednék.”

Ezek a szabók – a többes szám arra utal, hogy többen is lehettek – nem a nemesi családhoz voltak elszegődve, csupán az ő házuk udvarában béreltek maguknak helyet, esetleg lakást is. Azaz maga a hely volt nemesi szempontból privilegizált, előnyökben ré-

szesülő, adómentes. A sziléziai származású Varkócz (másképp Varkoch, megmagyarosodott néven Varkóczy) család leghíresebb tagja Varkoch Tamás volt. Először Eger várában volt kapitány, ő építette a később róla elnevezett egyik bástyát. 1549-ben váradi kapitány, majd 1552-ben bihari főispán lett. Bizonyára ő, majd az utódai éltek ebben a házban, amelyet a váradiak a család lakhelye után is Varkochi-házként emlegettek. Ennek udvarán dolgoztak azok a szabók és más kézművesek, akiknek a munkája ellen tiltakoztak a céhtagok, és kérték azok munkadarabjainak elvételét.

Mint fentebb említettük, az azonos vagy nagyon hasonló cikkelyek ismétlésétől e részben eltekintettünk. A továbbiakban azokat a különbségeket ismertetjük, amelyek vagy teljességükben, vagy egyes részekben térnek el a más városok szabó céhe által leírtaktól.

Nagyon meglepő és emberséges, hogy a céhmester választása, az új tagok bevétele után már a negyedik paragrafus a három évre szegődött inasokkal foglalkozik. E 26 (!) soros cikkely megkülönbözteti a városban élő és a taníttatásért fizetőket a szegődött, azaz a mester házában lakó tanoncoktól, akikre mindig a nagy tekintéllyel bíró mesterné főzött, mosott. (Ez utóbbiaknak a szülei rendszeres természetbeni juttatással tartoztak leróni a fizetséget a gyermekük ellátásáért és okításáért.) Csupán ez utóbbi inasokat érdemes ismertetni, mivel esetükben teljesen új elemekkel találkozunk, ilyen például a ruháztatásuk leírása, amelyet évente a mesterük biztosított.

Az elsőéves (apród) kapott egy szür-csuhát, két inget, két gatyát, egy süveget és elegendő sarut. Ez utóbbi való-

színűleg a lábbelit jelentette, hisz rossz időben, télen bocskorban, de inkább csizmában jártak akkor a férfiemberek. A másod- és harmadéves inasoknak járt a fentiekén kívül egy baraszlai (boroszlói) dolmány és nadrág, a dolmány övig bélelt volt. A tanoncéveket letöltött szolgálégény a végzése után megkapta a mesterétől a menedéklevelet, amelyet a céh pecsétjével erősítettek meg, valamint 25 pénzt, hogy az önálló életet elkezdhesse.

Talán a legnagyobb engedmény, amelyet más szabályzatokban nem találunk meg, az az volt, hogy nyári napokban vacsora után, Szent Mihály napja után pedig kilenc óra után foldozáshoz kezdhettek. Ez volt a leg egyszerűbb munkafolyamat, amelyet önmaguk is el tudtak végezni, és pénzt kaptak érte. További engedmény volt, hogy az esztendejét letöltött szolgálégény évente az említett három fő ünnepre tulajdon szükségletére egy-egy ruhát készíthetett. Vásáros napokon pedig egy óra után a „szűr míves legények”-kel együtt két-két nadrágot árulhattak. A mesterek jótékonyaságból a céhtelen helyről jött legényt két hétig befogadhatták, hogy azok megélhessenek.

Természetesen maguknak a mestereknek is sok kedvezményt biztosított a céh. Ha a városba abaposztót vagy más ruhaanyagot hoztak árulni (bálában vagy végben – tehát nagyobb mennyiségben), akkor az árusnak azt be kellett jelentenie a céhmesternél. A megvételkor az elsőbbség mindig a mestereket illette meg. Azonban ha nem volt rá szükségük, akkor bármelyik váradi polgár megvehette azt. Ha egy idős mester már nem tudta vagy nem akarta a céh terheit viselni, illően

Hódmezővásárhelyi szabó céh pecsétje, 1714 (Forrás: https://hu.wikibooks.org/wiki/Címerhatározó/Szabócéhek_címere)

elbúcsúzott a céhtől. Ám „ha egyéb dolgokban, pénzzel, az eszével és egyéb tehetségével örömet szolgáltat” tovább, akkor a fia vagy a lánya úgynevezett fél mesterséget úzhetett.

Sokadalomban és egyéb vásárokon nagyon igazságosan, sorsolással osztották szét a helyeket, hogy senki ne juthasson igaztalan előnyhöz. Az első sorban a tehetősebb, sátoros mesterek árulhattak, mögöttük pedig azok a szabók, akik „csak” rúdról árulták termékeiket. De még itt is megszabták, hogy egy-egy szabó rúdjinak az összes hossza csupán tíz sing lehet.

Azokat a cikkelyeket, amelyek szinte minden szabályzatban szerepeltek, csupán érintjük. Ilyen volt a beteg mester kötelező gondozása, halála esetén a családjára (felesége, fia, lánya) vonatkozó eléggé bonyolult mesterség-örökletési rend. Vagy a más városok vásáraitra szerkérral menők esete: ha valakinek a szekere eltörik, akkor a többiek kötelesek a legközelebbi településre elvinni, hogy azt ott megjavíttassa. A megren-

delő reklamációja esetén mindig egy szakmai bizottság döntött arról, hogy a megrendelőnek, avagy a szabónak van-e igaza.

Egy-egy mester (családtagja, inasa) halála esetén a temetésen minden céhtag köteles volt részt venni, és a mindenkori céhmester rendelkezett arról, hogy kik vigyék az illető koporsóját. Egy nagyon karitatív szokást, amelyet csak a váradi szabályzatban olvashatunk, ki kell emelnünk: a temetés után minden mesterember a temetőben kihelyezett perselybe/ládába egy-egy forintot tett az elhunyt családjának megsegítésére. Szintén hasonló, csak váradi szokás volt a következő: „ha más renden és tisztén lévő ember kívánnya, ... hogy a szabók vigyék a halottját”, és „... a szabók létevel el temetni és ékesíteni”, akkor az illető család azt a céhnek külön megfizette. Ebből a kívánságból kitűnik, hogy a szabó céh Váradon nagy tiszteletben állhatott, megbecsülték a tagjait.

E rövid bemutatás után feltétlenül szólnunk kell a szabályzatnak egy komoly hiányosságáról is. Véleményünk szerint eredetileg ez bizonyára szerepelhetett az artikulusok között, azonban valamilyen ok, esetleg feledékenység miatt kimaradt a sorból. Mégpedig ez a három évet letanult legény felszabadításának a menete. Nem esik szó arról, hogy milyen remeket, azaz mes-termunkát, mintadarabot kellett készítenie, kiknek a jelenlétében vizsgázott,

kötelező volt-e úgynevezett mesterasztalt adnia, arra kiket illet meghívni, illetve milyen étkekkel megvendégelni őket. Ezután maradhatott-e és meddig a mesterénél segédnek?

Mint már említettük, a szabályzat befejezése szintén latin nyelven íródott. E sorok között olvasható az akkori váradi nótárius neve, Szentesi Mátyás, aki megfogalmazta (átfogalmazta) és leírta a szöveget. A legvégén zárójelben olvashatjuk a közlő, Komáromi András megjegyzését a szabályzattal kapcsolatosan, hogy: „Bethlen Gábor fejedelemnek Megyesen, 1614. március 10-én kelt megerősítő átiratából. Erd. kir. könyv. VII. k. 142–153.”

Jelen cikk írói ebből a mondatból egy szót ragadnak ki: átiratából. Talán ez magyarázhatja, hogy a nagyon részletes, minden lényeges elemet feltüntető és tartalmazó szabályzatból kimaradt a fentebb említett cikkely. Esetleg a szöveget másoló jegyző felejtette ki ezt a fontos artikulust? Mindettől a hiányosságtól függetlenül a céh tagjai bizonyára betartották azt a bevett gyakorlatot, hogy tanulóikat végzőskor vizsgadarab elkészítésére kötelezték.

Dr. Barkóczy László
egyetemi adjunktus,
MATE Kaposvári Campus

Dr. Fülöp László
nyelvész, ny. főiskolai tanár, Kaposvár